

UDK: 711.4:005.212(497.4+497.5)
doi:10.5379/urbani-izziv-2022-33-01-05

Prejeto: 23. 3. 2022
Sprejeto: 24. 5. 2022

Saša POLJAK ISTENIČ
Valentina GULIN ZRNIĆ

Vizije prihodnosti mest: Primerjalna analiza strateškega urbanističnega načrtovanja v slovenskih in hrvaških mestih

Mesta se zaradi prenaseljenosti, onesnaževanja, hrupa ter drugih ekoloških in družbenih problemov spoprijemajo s čedalje slabšo kakovostjo urbanega življenja, kar zahteva učinkovito načrtovanje njihove prihodnosti. Urbane vizije kot vidik strateškega načrtovanja so lahko izhodišče za radikalno preobrazbo načina, na katerega se kraji razvijajo v mesta prihodnosti, ki uspešno rešujejo trenutne izzive. Članek, ki izhaja iz antropologije prihodnosti in načrtovanja, analizira, kako si mesta zamišljajo svojo prihodnost in kako jo upovedujejo. Primerja vizije osmih slovenskih in hrvaških mest – Ljubljane, Maribora, Kopra, Nove Gorice in Zagreba, Reke, Kutine in Hvara – ter ugotavlja,

kako ta razumejo koncept trajnostnega razvoja in upoštevajo njegova načela (gospodarska, okoljska, družbena in kulturna trajnostnost). Diskurzivna analiza razkriva, da vizije pogosto ostajajo deklarativne, z nedefiniranimi elementi trajnostnosti in vrednotami ter da pogosto uporabljajo urbane danosti oziroma naravne in kulturne vire za svoje cilje. Da bi mesta dosegla boljše sodelovanje prebivalcev v soustvarjanju mest prihodnosti, bi vizije morale biti predvsem dolgoročneje in bolj navdihujoče.

Ključne besede: antropologija prihodnosti, urbano načrtovanje, vizije mest, Slovenija, Hrvaška

1 Uvod

Na svetu že od leta 2010 več ljudi živi v urbanih središčih kot na podeželju, leta 2020 je bilo takih 56,2 odstotka (Buchholz, 2020). Naraščajoče prebivalstvo negativno vpliva na življenje v mestih, ta pa se spoprijemajo s prenaseljenostjo, onesnaževanjem, hrupom ter drugimi ekološkimi in družbenimi problemi. To zahteva strateško načrtovanje razvoja, ureditve oz. *prihodnosti mest* na več ravneh, od globalne do lokalne. Tako sta v zadnjem desetletju Organizacija združenih narodov in Evropska unija sprejeli agende za boljše urbane prihodnosti, med aktualnimi sta *Nova urbana agenda* (ang. *New urban agenda*) (Organizacija združenih narodov, 2017) in *Prihodnost mest* (ang. *The future of cities*) (Evropska komisija, 2019), ki temeljita na *Agendi za trajnostni razvoj do leta 2030* (ang. *2030 Agenda for Sustainable Development*) (Organizacija združenih narodov, 2015). Evropska unija vpliva tudi na načrtovanje individualnega razvoja evropskih mest, to je razvidno tako iz skupnih poudarkov razvojnih strategij kot v njihovem dokaj enotnem trajanju (v glavnem obravnavajo sedemletno obdobje posameznih finančnih okvirov Evropske unije).

Načrtovanje je izraz, ki povsod po svetu označuje različne prakse in se nanaša na več ravni. Vsako načrtovanje je strateško, vendar iz njega izhajajo tudi konkretniji zemljevidi in projekti prostorskega, družbenega, kulturnega in drugega razvoja. V najsplošnejšem smislu zamišljanja prihodnosti in vnaprejšnje priprave nanjo načrtovanje zajema *širok nabor taktik, tehnologij in institucij za nadzor prehoda v prihodnost, vključno s praksami in idejami, ki so se razširile med zasebnimi in javnimi organizacijami* (Abram in Weszkalnys, 2013a: 2) oz. ga lahko razumemo kot *skupek dejavnosti, instrumentov, ideologij, modelov in predpisov, ki je usmerjen v ureditev družbe z nizom družbenih in prostorskih tehnik* (prav tam: 3).

Čeprav se je antropologija, iz katere izhaja članek, pogosto ukvarjala z (abstraktnimi) koncepti, ki so ključni za (strateško) načrtovanje, kot so država, politika, razvoj in tvornost (ang. *agency*), oz. s konkretnimi praksami kolonialnega in pokolonialnega (zelo redko pa demokratičnega) upravljanja prostora in prebivalcev (prim. Abram in Weszkalnys, 2013b), je bila ta dejavnost šele v zadnjem desetletju deležna večje znanstvene pozornosti (obratno velja za aplikativno antropologijo, ki se je z načrtovanjem intenzivno ukvarjala v praksi). Eden od razlogov za uveljavitev načrtovanja kot antropološkega predmeta raziskovanja je vsekakor potreba po vse večjem sodelovanju prebivalcev (prim. Poljak Istenič, 2019a, 2019b; Svirčić Gotovac idr., 2021), pri čemer etnografija lahko zelo uspešno pojasni pogosto nasprotujoče si poglede na to, kaj si ljudje želijo in kaj se jim zdi mogoče. Drugi razlog je teoretični, in sicer se je antropologija, ki je bila utemeljena kot sinhrona/diahrona

disciplina, končno soočila s svojim *tempocentrizmom* (Textor, 2005; prim. Munn, 1992) in se začela ukvarjati s prihodnostjo, ki pa je po mnenju nekaterih urbanih teoretikov edinstvena za identiteto (prostorskega) načrtovanja (prim. Myers in Kit-suse, 2000: 221). Urbano načrtovanje tako nekateri avtorji opredeljujejo s *pripovedovanjem zgodb o prihodnosti* (prim. Throgmorton, 1992) in poudarjajo, da branje urbanističnega načrtovanja kot enega od slogov pripovedovanja zgodb o prihodnosti mest pomaga izpostaviti posebno vrsto diskurza in pripovednih strategij, ki jih urbano načrtovanje uporablja za osmišljanje svoje vloge v družbi in urbanem razvoju (Collie, 2011: 425). V skladu s tem članek temelji na diskurzivni analizi vizij izbranih slovenskih in hrvaških mest. Izhaja iz projekta *Urbane prihodnosti: Zamišljanje in spodbujanje možnosti v nemirnih časih*, njegov namen pa je prikazati, kako si mesta zamišljajo svojo prihodnost in kako jo upovedujejo glede na koncept trajnostnega razvoja, ki je bil v Evropski uniji ključen v času nastajanja slovenskih in hrvaških urbanih strategij. S tem članek sledi okrepljenemu antropološkemu zanimanju za študije zamišljanja prihodnosti (Appadurai, 2013; Salazar idr., 2017; Petrović-Šteger, 2018a; Bryant in Knight, 2019; Gulin Zrnić in Poljak Istenič, 2022).

2 Metodologija in struktura članka

Cilj raziskave je bil analizirati diskurz s kulturološkega vidika (prim. Foucault, 1972). Avtorici je zanimal pooblaščen diskurz (Smith, 2006) urbane politike – način pisanja vizij, vizije kot zbirke vsebin znanja ter kot postopki ustrezne komunikacije in uporabe znanja. Predmet analize so bile vizije, ki so del aktualnih razvojnih strategij osmih slovenskih in hrvaških mest. Če ta mesta na svojih spletiščih še niso objavila dokumentov za trenutno obdobje finančnega okvira Evropske unije (2021–2027), sta upoštevali strategije za prejšnje obdobje (2014–2020), veljavnost nekaterih od teh je podaljšana do leta 2030. Obravnavani so bili naslednji dokumenti: *Trajnostna urbana strategija Mestne občine Ljubljana 2014–2030* (v nadaljevanju: TUS MOL), *Razvojna strategija mesta Zagreb za obdobje do leta 2020* (hrv. *Razvojna strategija Grada Zagreba za razdoblje do 2020. godine*, v nadaljevanju: RS Zagreba), *Trajnostna urbana strategija mesta Koper 2030* (v nadaljevanju: TUS Kopera), *Načrt razvoja mesta Reka 2021–2027* (hrv. *Plan razvoja grada Rijeke 2021.–2027.*, v nadaljevanju: PR Reke), *Maribor ima priložnosti: Trajnostna urbana strategija Mestne občine Maribor* (v nadaljevanju: TUS MOM), *Strategija razvoja mesta Kutina za programsko obdobje 2014–2020* (hrv. *Strategija razvoja Grada Kutine za programsko razdoblje 2014.–2020.*, v nadaljevanju: SR Kutine), *Mlado in zeleno središče ustvarjalnih energij: Trajnostna urbana strategija Nova Gorica 2020* (v nadaljevanju: TUS Nove Gorice) in *Strategija razvoja mesta Hvar do leta 2020* (hrv. *Strategija razvoja*

Grada Hvara do 2020. godine, v nadaljevanju: SR Hvara). Za kontekstualizacijo vizij sta avtorici po potrebi analizirali tudi strateške cilje in prednostne naloge, objavljene v navedenih dokumentih.

Mesta, katerih vizije avtorici obravnavata, so bila izbrana glede na medsebojne podobnosti, ki omogočajo primerjavo. Ljubljana in Zagreb sta glavni mesti, najpomembnejši politični, gospodarski, izobraževalni, zdravstveni, upravni in kulturni središči ter najprivlačnejši lokaciji za nacionalno in mednarodno priseljevanje in naložbe, vendar se med seboj razlikujeta po svojem umeščanju na evropsko ali svetovno raven. Ljubljana je nosilka več nazivov Unesca in Evropske komisije: bila je svetovna prestolnica knjige (2010), Unescovo mesto literature (od 2015), zelena prestolnica Evrope (2016) in kandidatka za evropsko prestolnico kulture 2025 (v drugem krogu jo je premagala Nova Gorica), medtem ko Zagreb takšnih naslovov še nima. Koper in Reka sta glavni nacionalni pristanišči in sta večletni in večkulturni mesti. Maribor in Kutina sta celinski mesti, regionalni središči in industrijski mesti ter sta se razcveteli v socialističnem obdobju in se po razpadu Jugoslavije spoprijeli s tranzicijsko krizo zaradi brezposelnosti in urbanega prestrukturiranja. Hvar in Nova Gorica sta geografsko obrobni mesti z zelo različnima izkušnjama urbanosti. Prvi je otoško mesto, katerega urbanost izhaja iz antike, bil je zgodovinsko pomembno sredozemsko pristanišče in je zdaj privlačna turistična destinacija. Druga pa je zgrajena po konceptu vrtnega mesta in po modernističnih načelih, nastala je po drugi svetovni vojni zaradi izgube (italijanske) Gorice kot upravnega, gospodarskega in kulturnega središča.

Pri analizi sta se avtorici zgledovali po pristopu antropologije javnih politik, ki zagovarja *sledenje viru politike – njenim diskurzom, predpisom in programom – do tistih, na katere politike vplivajo* (Wedel in Feldman, 2005: 2). Tako sta analizirali, kako Evropska unija s svojimi programi in zahtevami v raznih nacionalnih okvirih vpliva na načrtovanje prihodnosti mest v skladu s trajnostnim razvojem. Trajnostni razvoj je najbolj konkretno opredeljen v *Agendi za trajnostni razvoj do leta 2030*, ki določa 17 splošnih in 169 konkretnih ciljev tovrstnega razvoja – med njimi je 11. splošni cilj posebej posvečen urbanemu razvoju (ustvariti odprta, varna, odporna in trajnostna mesta in naselja) –, vendar ta v času oblikovanja strategij prejšnjega obdobja še ni bila sprejeta. Zato se avtorici v članku opirata na koncept trajnostnega razvoja, ki je bil – predvsem v akademskih krogih, povezanih s proučevanjem kulture – uveljavljen v tistem času in je bil tudi podlaga omenjeni *Agendi* (Wiktor-Mach, 2020). Temelji na štirih stebrih: na gospodarstvu, okolju, družbi in kulturi. V vizijah sta analizirali, ali oziroma kako mesta upoštevajo te stebre, s katerimi izrazi jih označujejo, kakšno vlogo ima posamezen steber v viziji in kaj mesta izpostavljajo kot vredno razvoja v sklopu posameznega stebra (npr. podjetništvo, turi-

zem, mobilnost, energija, zelene površine, sodelovanje, ustvarjalnost, dediščina ipd.). Zasedovali sta kontekste, v katerih se pojavlja ideja ali element trajnostnega razvoja, jih primerjali, iskali podobnosti in razlike ter si prizadevali pokazati raznolikost razumevanj v posameznih mestih. Vizije sta brali kot pripovedi o možnih razumevanjih tega koncepta, ki politične razprave usmerjajo na izbrane elemente trajnostnosti, vplivajo na način prepoznavanja političnih problemov ter legitimirajo ali marginalizirajo določene politične rešitve. S tem sta postavili podlago za prihodnje etnografske raziskave o tem, kako se politike z deklarativne ravni prenašajo v prakso.

V članku sta najprej začrtali teoretični okvir, iz katerega izhaja analiza, nato pa sta predstavili vizije izbranih mest. Posebej sta se posvetili njihovem oblikovanju, največ pozornosti pa sta namenili analizi, kako mesta v vizijah razumejo in uporabljajo koncept trajnostnega razvoja. Nazadnje sta povzeli, kako vizionarske so pravzaprav urbane vizije.

3 Zamišljanje prihodnosti v načrtovanju

Načrtovanje združuje dva ključna koncepta, ki že od začetka zaposlujeta znanstvenike različnih disciplin: čas in prostor. *Načrtovanje je oblika konceptualizacije prostora in časa ter možnosti, ki jih čas ponuja prostoru* (Abram in Weszkalnys, 2013a: 2). A čeprav je bilo eksplicitno opredeljeno z zamišljanjem prihodnosti, so urbani teoretiki že konec prejšnjega stoletja opozarjali, da je vizija življenja v 21. stoletju, kot se je izrisovala v prostorskem načrtovanju, relativno nespremenljiva. Temeljila je zgolj na tradicionalnih metodah projektiranja in modeliranja, ki pa so neučinkovite tehnike za predvidevanje hitrih, kvalitativnih in nelinearnih sprememb (Warren idr., 1998: 49; prim. Myers in Kitsuse, 2000). Načrtovalci so pod pritiskom proračunskih rezov in drugih (neoliberalnih) okoliščin prenehali biti vizionarji in idealisti, zato naj bi bilo nujno, da načrtovanje *znova potrdi svojo edinstveno pravico do prihodnosti in spet sprejme odgovornost za poosebljanje vira idej, znanja in navdiha o tem, kaj bi lahko bilo in kaj bi moralo biti* (Isserman, 1984: 219). Vrstili so se pozivi k uporabi domišljije, tudi literarnih pristopov (Warren idr., 1998, Collie, 2011; Sjöberg, 2017), predvsem pri oblikovanju scenarijev (Textor, 1995; Ratcliffe in Krawczyk, 2011; Stojanović idr., 2014). Pod vplivom teh pozivov so se za učinkovito (tj. navdihujočo) predstavitev prihodnosti kot produktivne pokazale predvsem tri tehnike: oblikovanje vizij in scenarijev ter pripovedovanje zgodb. Te tehnike naj bi kot hevristična ali retorična vodila za delovanje spodbujale razpravo o zelenih prihodnostih, pripravile načrtovalce k obravnavanju izzivov prihodnosti z avtoriteto in prepričale druge k sprejetju načrta za prihodnost (Myers in Kitsuse, 2000: 227).

Pripovedovanje zgodb je tehnika, ki jo proučuje predvsem folkloristika (gl. MacDonald, 1999; Marković, 2015; Kroječ Telban, 2021), v načrtovanju pa se uporablja za pripravo občinstva na prihodnost in prepričevanje ljudi, naj sprejmejo to, kar se pripovedovalcu zdi najboljši potek dejanja ali delovanja (glej Throgmorton, 1992). Pisanje scenarijev je že v sedemdesetih letih 20. stoletja kot metodo raziskovanja prihodnosti spodbujal ameriški antropolog Robert Textor (1995), urbani načrtovalci pa scenarij razumejo kot pripovedi o potencialnih dogodkih, ki bi lahko vplivali na načrtovalske odločitve (glej Myers in Kitsuse, 2000). Ker analize kažejo, da ti dve tehniki v slovenskem in hrvaškem (urbanem) načrtovanju nista uveljavljeni, avtorici v članku obravnavata zgolj oblikovanje vizij. Vizije so namreč obvezen element (trajnostnih) urbanih strategij in jih zahtevajo nacionalne zakonodaje, so tudi pogoj za črpanje evropskih kohezijskih sredstev. Čeprav gradita na izkušnjah nekaterih slovenskih antropologov, ki so se ukvarjali z oblikovanjem vizij ali vizionarji in se spraševali, kaj ti lahko s svojimi idejami o prihodnosti dosežejo (Gregorič Bon, 2018; Kozorog, 2018; Petrovič-Šteger, 2018b, 2020; Vodopivec, 2018), se tokrat ne ukvarjata z ljudmi, ki ustvarjajo vizije, ampak z mesti, ki s temi vizijami poskušajo vplivati na svoje prebivalce. Vizije so se namreč pokazale kot izhodišče za radikalno preobrazbo načina, na katerega se mesta razvijajo v mesta prihodnosti, ki obravnavajo trenutne izzive in spodbujajo dolgoročno blaginjo družbe in planeta. Glede na izkušnje iz tujine so uspešne predvsem tiste vizije, ki jih politične oblasti oblikujejo na podlagi močnih sodelovalnih procesov. Imaginariji, ki jih oblikujejo, navadno opredeljujejo glavne mestne funkcije ter kratkoročno in dolgoročno podpirajo vse mestne projekte in politike (Ortegon-Sanchez in Tyler, 2016: 6). Oblikovanje urbanih vizij so spodbudile prav zahteve po participativnem načrtovanju. Vizija se je pokazala kot dobro orodje motiviranja državljanov za sodelovanje ter razjasnitev ključnih skrbi in interesov skupnosti. Kot ugotavljata Myers in Kitsuse, vizija ni fantazija, ampak optimistična podoba o tem, kaj bi lahko dosegli v mestu (občini, regiji ipd.) glede na razpoložljive zmogljivosti in sredstva. Učinkovite so tiste vizije, ki dosegajo ravnovesje med ustvarjalnimi in sodelovalnimi vidiki oblikovanja vizij ter projekcijami izvedljivosti in utemeljenostjo v scenarijih ukrepanja. Kadar vizijam ne sledijo strategije za doseganje ciljev in ni avtoritete, s katero bi se doseglo, da se vizije uresničijo, lahko te postanejo *nepomembni in dragi seznam žolja za prihodnost* (Myers in Kitsuse, 2000: 227–228). V idealnem primeru je namreč vizija prvi korak, s katerim mesta načrtujejo svojo prihodnost. V njej utemeljijo temeljne vrednote in zaznane konkurenčne prednosti mesta. Viziji sledi strategija (ob splošni urbani so strategije lahko tudi področne, npr. kulturna, turistična, socialnovarstvena ipd.), ki določi, kako in v kakšnem zaporedju naj se uresničujejo z vizijo začrtani cilji. Naslednja stopnja so prostorski načrti, ki

opredelijo, kje in kako naj se razvoj odvija v prostoru, zadnja stopnja pa so razvojni projekti, na podlagi katerih se načrti tudi izvedejo (prim. Šumi, 2007: 4).

4 Vizije izbranih mest

Slovenija in Hrvaška sta po razpadu Jugoslavije v devetdesetih letih 20. stoletja različno doživljali prehod v postsocializem/kapitalizem ter posledični vstop v Evropsko unijo. Danes je zanju značilen zelo neenakomeren urbani razvoj. Za Slovenijo je značilna suburbanizacija – najbolj izrazito v ljubljanski in mariborski urbani regiji, ki imata visoko gostoto prebivalstva in zaposlitev. Po podatkih iz leta 2020 (Statistični urad Republike Slovenije, 2021) 14 odstotkov prebivalcev Slovenije živi v Ljubljani, ki je tudi gospodarsko najmočnejša, Maribor je edino drugo naselje v državi, ki ga Eurostat prepozna kot mesto (ang. *city*). Po drugi strani državni statistični urad navaja 156 mestnih naselij v Sloveniji na podlagi števila prebivalcev, presežka delovnih mest ali/in vloge kraja na območju. Devet se jih šteje za srednje velika mesta (Ministrstvo za okolje in prostor, 2016), a z izjemo Kopra s pristaniščem nobeno od njih ni mednarodno pomembno. Vsa mestna naselja se soočajo z demografsko stagnacijo in kar pet jih je odvisnih od državnih subvencij (Ministrstvo za okolje in prostor, 2020), kar postavlja pod vprašaj sposobnost teh mest za samostojno načrtovanje razvoja. Na Hrvaškem 20 odstotkov prebivalstva živi v Zagrebu, ki ustvari skoraj 35 odstotkov nacionalnega bruto domačega proizvoda (glede na podatke za leto 2019, gl. Gradski ured za gospodarstvo, ekološko održivost i strategijsko planiranje, 2022). Ministrstvo za pravosodje in javno upravo navaja 127 mest (Ministarstvo pravosuđa i uprave, b. n. l.), 25 jih ima status velikega mesta bodisi zaradi števila prebivalcev (več kot 35.000) bodisi zaradi vloge središča regionalne uprave (Škunca, 2015). Poleg glavnega mesta in treh regionalnih urbanih središč (Reke, Splita in Osijeka) so hrvaška mesta neenakomerno razvita in se krčijo, saj mnoga ne morejo pritegniti novih prebivalcev in zadržati svojega prebivalstva (gl. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, b. n. l.). Po mnenju demografov je to eden od razlogov za hitro depopulacijo nekaterih regij in mednarodne migracije (Wertheimer-Baletić in Akrap, 2014). V obeh državah se kažejo gospodarski, politični, družbeni in kulturni urbani trendi, kot so deindustrializacija mest, postfordizem, krepitev ustvarjalnega gospodarstva in turizma, neoliberalno upravljanje in deregulacija, ukinjanje javnih storitev in zmanjševanje socialne varnosti, negotovost in staranje družbe, ki močno učinkujejo na mesta v njihovih prostorskih, družbenih in zamišljenih razsežnostih. Z navedenimi izzivi, ki vplivajo na načrtovanje urbane prihodnosti, se vsako mesto spoprijema po svoje. To sta avtorici prikazali na primeru Ljubljane, Maribora, Kopra, Nove Gorice, Zagreba, Kutine, Reke in Hvara.

4.1 Oblikovanje vizij

Prvo mesto med navedenimi, ki je oblikovalo svojo vizijo, je bila Ljubljana, in to leta 2007. Vizija naj bi imela »značaj resolucije, ki zavezuje mestno upravo, da jo dolgoročno uresničuje« in naj bi bila naslednji dve desetletji in pol »aktualna kot instrument spremljanja in preverjanja učinkovitosti razvojne politike mesta« (Oddelek za urbanizem Mestne občine Ljubljana in Šumi, 2007: 9). Njen namen je (bil) spodbuditi k »oblikovanju samopodobe mesta, ki kaže, kaj prebivalcem mesto pomeni in kakšna so dejanska pričakovanja o njegovi prihodnosti. Pozitivna podoba o mestu, ki izhaja predvsem iz njegove zgodovine, kulturnih tradicij in prostorskih posebnosti, ima zato velik vpliv na življenje v mestu in pomeni tudi močan dejavnik za njegov gospodarski in socialni razvoj. Pomaga odkrivati prednosti in nove priložnosti razvoja in je še posebej pomembna pri sprejemanju osnovnih strateških odločitev, ki mesto spreminjajo« (TUS MOL, 2015: 24). Med proučevanimi je bil Maribor edino mesto poleg Ljubljane, ki je svojo vizijo oblikovalo pred letom 2014 (2012 za leto 2030). Vizije naj bi bile osnova za nadaljnje mestne strateške dokumente in vsa slovenska mesta so jih vključila v strategije razvoja do leta 2020, bile so namreč obvezen element t. i. trajnostnih urbanih strategij, ki so bile glavni pogoj za pridobitev evropskih kohezijskih sredstev v obdobju 2014–2020. Vizije so praviloma zapisane po analizah stanja ter analizi prednosti, slabosti, priložnosti in nevarnosti (analiza PSPN ali SWOT), sledijo jim opisani cilji, prednostne naloge in ukrepi. Te strategije so nastajale do začetka leta 2016 z vizijo do leta 2020, v Novi Gorici do leta 2020 in dlje, Ljubljana in Koper sta pozneje z malenkostnimi prilagoditvami veljavnost strategij podaljšala do leta 2030.

Na Hrvaškem je bil postopek oblikovanja razvojnih strategij, v katere so integrirane vizije, podoben kot v Sloveniji. Zagreb jo je začel pripravljati leta 2009, sprejeta pa je bila leta 2012 z načrtom razvoja do konca leta 2013. Pozneje je bila razširjena, revidirana in jeseni 2017 sprejeta kot razvojna strategija do leta 2020, njena veljavnost je bila podaljšana do leta 2021. Vizija Zagreba, opredeljena v prvem dokumentu, je ostala enaka v vseh poznejših različicah razvojne strategije. Trenutno je v pripravi načrt razvoja mesta za obdobje 2021–2027. Kutina je leta 2015 pripravila razvojno strategijo do leta 2020. Enako velja za Hvar, ki doslej še ni objavil nove. Reka je svojo strategijo za obdobje 2014–2020 sprejela leta 2013 in je trenutno edina z že objavljenim načrtom razvoja za obdobje 2021–2027, v katerem je oblikovala svojo vizijo do leta 2030.

Na kratko, vizije proučevanih slovenskih in hrvaških mest so praviloma del širših dokumentov, tj. razvojnih strategij, ki vključujejo tudi oceno trenutnega stanja (analizo PSPN ali SWOT) ter strateške cilje in akcijske načrte. Čeprav so objavljene na občinskih spletnih straneh (pri tem pa niso vedno

lahko dostopne), vizije niso posebej izpostavljene ali izdvojene iz besedila. Tako je mogoče sklepati, da se mestom (z izjemo Ljubljane in Reke) ne zdijo pomembne za nagovarjanje prebivalcev. V nadaljevanju so povzete s ključnimi besedami ali povedmi, ki so izrecno označene ali izpostavljene kot vizija:

- Ljubljana bo vseslovenska metropola, sonaravno in idealno mesto (TUS MOL, 2015: 24–25; gl. Mestna občina Ljubljana, b. n. l.);
- Mesto Zagreb – urbani inkubator trajnostnih konceptov, podjetništva in novih vrednot (RS Zagreba, 2017: 111);
- Koper – mesto po meri človeka, mesto morja, sonca in zelenja, mesto tradicije, sodobnosti in prihodnosti (TUS Koprca, 2020: 70);
- Reka 2030 – pametno, odprto in odporno mesto (PR Reke, 2021: 81; gl. Grad Rijeka, b. n. l.);
- Maribor bo samozadostno mesto zadovoljnih prebivalcev, ki bodo soustvarjali dinamični prostorski razvoj, socialno vpeto gospodarstvo in pravično družbeno okolje (TUS MOM, 2015: 61–62);
- Mesto Kutina je privlačno in vitalno globalno mesto z gospodarstvom, zasnovanim na inovativnem pristopu trajnostnega razvoja, s prepoznano identiteto, zasnovano na naravnih in kulturnih virih, z visoko kakovostjo življenja prebivalcev, utemeljeno na skupnosti in občutku doma (SR Kutine, b. n. l.: 85);
- Nova Gorica 2020+ – Mlado in zeleno središče ustvarjalnih energij (TUS Nove Gorice, 2016: 20–21);
- Vizija Hvara je turistična prepoznavnost in privlačnost zaradi naravnih lepot, zgodovinskih vrednosti in sodobnih trendov (SR Hvara, 2016: 176).

Najbolj jasne so vizije, izražene s ključnimi besedami (sloganom), kakršno imajo na primer Ljubljana, Zagreb, Reka, Koper in Nova Gorica. Navadno jim sledi še podrobnejša razlaga, kakšno naj bi bilo mesto v prihodnosti. Vendar nekatera mesta niso oblikovala jasne vizije, iz katere bi si prebivalci lahko dobro predstavljali, kako se bo razvijalo njihovo mesto. Nejasne ostajajo zaradi preveč poudarkov (ključnih besed je preveč ali je vizija zelo gostobesedna), splošnosti (ista vizija bi lahko veljala za več mest), tehnokratskega jezika (vizije ali njene pojasnitve konceptualno in terminološko sledijo ključnim poudarkom evropskih strategij) ali ker ne povežejo jasno besedila vizije s sloganom (ali s posameznimi cilji razvoja, ki jih navajajo v nadaljevanju). Primer tega je mariborska vizija, ki naj bi jo povzemal slogan *Maribor samozadostno vključujoče mesto*, za trajnostno strategijo pa je izbran slogan: *Maribor iMa priložnost*. Hkrati se pri razlagi koncepta trajnostnosti, na kateri temelji strategija, navaja še en poudarek, in sicer *Maribor bo krožno mesto*. Ti poudarki ovirajo jasno, nedvoumno razumevanje vizije in slabijo njeno sporočilo o tem, h kakšnemu mestu naj prebivalci stremijo in delujejo. Nekateri vizije ostajajo zgolj deklarativne, tako Zagreb napoveduje *nove vrednote*, na katerih

naj bi bilo zgrajeno mesto prihodnosti, a ker ne opredeli jasno, katere naj bi te bile, se je z njimi težko poistovetiti. Hvar pa svoje prihodnosti ne načrtuje po meri svojih prebivalcev, ampak predvsem turistov. Vizije se torej razlikujejo po afektivnosti, saj nekatera mesta že z izborom besed ne spodbujajo prebivalcev, da bi se ti poistovetili z mestom in sprejeli vizijo urbanega življenja v prihodnosti. Druga so pri tem uspešnejša in prebivalce nagovarjajo s pozitivnimi idejami za življenje v *mestu po meri človeka* (Koper) ali *središču ustvarjalnih energij* (Nova Gorica). Maribor celo neposredno nagovarja prebivalce k sodelovanju pri ustvarjanju mesta prihodnosti: »Mesto ima priložnost, da uspe in obenem meščanom ponuja, da vizijo in upanje delijo z njim. Postanimo del rešitve problema« (TUS MOM, 2015: 61). Povedno je tudi, da le ena vizija izrecno predvideva *mesto prihodnosti* (Koper) in da sta le dve zapisani v prihodnjiku, tj. navajata, kaj bo mesto šele postalo (Ljubljana in Maribor), pri dveh (Nova Gorica in Reka) pa prihodnost označuje letnica.

Vizije so najbolj uspešne, kadar se oblikujejo s sodelovanjem državljanov. Tudi slovenska in hrvaška mesta so bila pri pripravi strategij zavezana vključevanju javnosti – občanov, mestnih organizacij in raznih oddelkov mestne uprave. Vsaka strategija zato pojasnjuje postopke sodelovanja javnosti, bodisi v samem dokumentu bodisi v njegovih prilogah. Z izjemo Hvara, ki je nalogo zaupal zagrebški Ekonomski fakulteti (kar se kaže tudi v njenem diskurzu), so izdelavo strategij vodile mestne službe ali lokalne organizacije (npr. razvojne agencije). Organizirale so strateški svet ali delovne skupine za posamezna področja, izvajale so delavnice, npr. s fokusnimi skupinami ali organizacijami, sestanke s strokovnjaki, srečanja z meščani, ankete ipd. Vendar se je sodelovanje prebivalcev po mestih razlikovalo, nekatera so se potrudila v živo komunicirati z meščani, druga pa so sprejemala samo pisne pobude, kar ustreza najnižjim stopnjam lestvice sodelovanja državljanov (Arnstein, 1969).

4.2 Kako trajnostna bo urbana prihodnost?

Ko je nastala večina strategij, se je pri izvajanju evropske kohezijske politike posebej poudarjal pomen trajnostnega razvoja, zato vse strategije vsaj deklarativno temeljijo na tem konceptu. Ta izhaja iz skrbi za naravo, vendar se brez izjeme navezuje na gospodarstvo, ki se razume kot glavna sila razvoja. Kritiki zato opozarjajo na ekonomsko logiko koncepta, narava in v novjšem času tudi kultura se obravnavata kot vira razvoja, ne kot vrednoti sami po sebi. Razvoj, ki *zadovoljuje sedanje potrebe, ne da bi pri tem ogrožal zadovoljevanje potreb prihodnjih generacij* (Svetovna komisija za okolje in razvoj, 1987: 16), se je sprva konceptualiziral kot trije stebri, po sprejetju *Agende 21 za kulturo* (ang. *Agenda 21 for culture*) leta 2002 pa temelji na štirih: gospodarstvu, okolju in družbi, ki se vežejo na kulturo kot osrednji steber (prim. Nurse, 2006; Labadi

in Gould, 2015; Poljak Istenič, 2016; Fakin Bajec, 2020). A kot je že pred skoraj dvema desetletjema opozarjal slovenski sociolog Drago Kos (2004: 332), poenostavljanje razumevanja trajnostnega razvoja vzbuja dvom o resnosti pristopov, s tem pa tudi razprav, »ki se navkljub deklariranemu koncu zgodovine [po vzoru Fukuyame, op. a.] še ukvarjajo s prihodnostjo«. To dokazujejo tudi John idr. (2015), ki so pri analizi trajnostnih vizij devetih mest globalnega severa ugotavljali, da te koncepta trajnostnosti ne vključujejo celovito in dosledno, ampak se osredinjajo na izboljšanje posameznih vidikov urbanega življenja, npr. grajenega okolja, ekosistemskih storitev, gospodarstva, upravljanja ipd.

4.2.1 Gospodarska trajnostnost

Gospodarska trajnostnost je steber trajnostnega razvoja, ki se mu drugi stebri pogosto podrejujejo. V zadnjem desetletju se označuje tudi z drugimi izrazi ali koncepti, kot so zelena rast (Jänicke, 2012), odrast (D'Alisa idr., 2014) in krožno gospodarstvo (Geissdoerfer idr., 2017). Trajnostnost v gospodarstvu navadno pomeni, da ta ne škoduje okolju in ne izkorišča ljudi ter ne izničuje naravnega, družbenega in človeškega kapitala (Spangenberg, 2005: 49). Vizija *Ljubljana 2025* je bila prva, ki je predvidevala bolj trajnostno prihodnost tega mesta. Bila naj bi močan dejavnik za gospodarski (in družbeni) razvoj mesta, čeprav ima gospodarstvo v viziji bolj ali manj obrobno vlogo in je tudi dvoumno trajnostno zasnovano: po eni strani spodbuja rast in razvoj območja (vizija vseslovenske metropole), po drugi strani pa naj bi si mesto prizadevalo »uskaljevati interese trga z družbenimi koristmi« (vizija idealnega mesta) in naj bi – v kontekstu sonaravnega mesta – trajnostno izkoriščalo (ne predvsem varovalo) naravne vire, npr. za energijo (TUS MOL, 2015: 25). V podoben kontekst gospodarstvo postavlja tudi vizija Koprja, kjer so »morje in morska obala, sončna submediteranska klima ter zelene površine [...] pomembni nosilci specializiranih gospodarskih dejavnosti urbanega območja Koper« (TUS Koprja, 2020: 70). Gospodarska trajnostnost torej temelji (tudi) na izkoriščanju narave, čeprav naj bi jo prav s preoblikovanjem gospodarstva zaščitila. Reka pa trajnostnost opredeljuje kot *pametno gospodarjenje z lastnimi viri in kapacitetami*, a virov ne omeji na naravo (PR Reke, 2021: 81).

V nasprotju z zgoraj omenjenimi mesti Zagreb, Maribor, Kutina, Nova Gorica in Hvar postavljajo gospodarstvo v središče svojih vizij. Najbolj eksplicitno trajnostno ga opredeli Maribor v viziji krožnega mesta: gospodarski steber trajnostnega razvoja sloni na uvajanju krožnega gospodarstva. Krožne sisteme delovanja mesto razume kot tiste, »ki izrabljajo notranje prostorske potenciale, skušajo vključevati vse sloje prebivalcev in vzpodbuditi gospodarske cikle, ki bodo dobrobit enakomerno porazdeljevali« (TUS MOM, 2015: 61). Posebnost Maribora kot postindustrijskega mesta je tudi to, da ima nekdanja obli-

ka gospodarstva v njegovi prihodnosti še vedno pomembno simbolno vrednost. Mesto tako (vizualno) shemo vizije samozadostnega vključujočega mesta utemeljuje na logotipu nekdanje tovarne TAM, ki je »deloval kot eno osnovnih gonil ekonomskega, socialnega in kulturnega življenja v mestu« in brez katerega je »mesto [...] nemogoče misliti« (prav tam: 62).

Če je mariborska vizija utemeljena na specifičnem razumevanju gospodarstva kot trajnostnega, pa Zagreb svojo prihodnost – glede na izraze inkubator, podjetništvo, podjetniški pristop, ustvarjalni proces – upoveduje izrazito neoliberalno. Konkurenčnost gospodarstva se navaja kot prvi strateški cilj. Za prihodnost Zagreba naj bi bila nujna razvoj spodbudnega podjetniškega okolja ter na znanju, inovacijah ter kakovostnih izdelkih in storitvah temelječe gospodarstvo. Trajnostnost je eksplicitno povezana le s kmetijstvom in gozdarstvom, ki pa v utemeljitvi cilja niti v kazalnikih učinka nista niti omenjena. Vizija Zagreba kot *urbanega inkubatorja trajnostnih konceptov* (RS Zagreba, 2017: 111) tako ostaja zgolj deklarativna in za prebivalce, ki naj bi jih navdihnili v soustvarjanje mesta prihodnosti, še bolj izmuzljiva.

Podjetništvo kot ključno za svojo prihodnost obravnavata tudi viziji Nove Gorice in Kutine. Prva se želi uveljaviti kot »inovativno gospodarsko središče« in »odlična poslovna lokacija za prodorna podjetja iz širšega obmejnega prostora« (TUS Nove Gorice, 2016: 20). Kot univerzitetno mesto podjetništvo povezuje z znanjem in raziskavami, kar je blizu ideji ustvarjalnih mest (Landry in Bianchini, 1995), ki se zanašajo na t. i. ustvarjalne industrije, torej tiste gospodarske dejavnosti, ki so usmerjene v ustvarjanje in izkoriščanje znanja in informacij. Ustvarjalna mesta kot blagovno znamko promovira tudi Unesco s svojo Mrežo ustvarjalnih mest (glej Poljak Istenič, 2017). Podobno razumevanje mest se kaže še v vizijah in strateških ciljeh Ljubljane, Zagreba in Reke, ki so prav tako univerzitetna središča. Vendar Nova Gorica pri navajanju perspektivnih panog ne omenja dejavnosti, ki so značilna za ta sektor – pogojno bi lahko k njim prištevali zgolj turizem, informacijsko-komunikacijske tehnologije in igralništvo –, kar slabi pomen vizije »zelenega središča ustvarjalnih energij«. Novogoriška vizija tudi ne opredeli trajnostnosti ali zelenega gospodarstva, z izjemo »aktiviranja degradiranih območij« ni razvidno, kako bi se tako okolje ali panoge trajnostno razvijale (TUS Nove Gorice, 2016: 20). Nasprotno pa Kutina, ki prav tako stavi na konkurenčno podjetništvo in bi ga v nasprotju z Novo Gorico razvijala tudi v neurbanah sektorjih gospodarstva, trajnostnost v gospodarskem stebri razume tako v navezavi na okolje kot družbo – kot *celotno skrb za okolje ob spodbujanju in krepitevi družbeno odgovornega poslovanja* (SR Kutine, b. n. l.: 87). Vizija Kutine je, vsaj za gospodarstvo, sicer izrazito neurbana, svojo prihodnost občina vidi v razvoju ekološkega kmetijstva, trajnostnega turizma na podeželju, ki temelji na ohranjeni dediščini, in socialnega podjetništva.

Vizija Hvara je v gospodarskem smislu najbolj specifična, osredinja se na razvoj turizma, a ne izrecno trajnostnega, ampak *avanturističnega, zdravstvenega in kulturnega* (SR Hvara, 2016: 176). Trajnostnost je temeljno razvojno načelo, ne pa tudi bistvo gospodarskih dejavnosti.

4.2.2 Okoljska trajnostnost

Koncept trajnostnega razvoja, ki se je razvil iz skrbi za naravo ali okolje, je sam po sebi paradoksalen: s poseganjem v naravo in izčrpavanjem naravnih virov zaradi razvoja namreč spreminjamo okolje (Jabareen, 2008: 181). Okolje so zato nekateri razumeli kot glavno oviro za človekov napredek (Goodland, 1995: 2). Čeprav sta se razvila dva pristopa k razumevanju okoljske trajnostnosti – prvi jo razume kot prevlado nad naravo ali okoljsko razsežnost trajnostnosti družbenih institucij in praks, drugi pa se zavzema za njene pravice ali trajnostnost naravnega okolja (prim. Meadowcroft, 1999: 14) –, je danes poudarek na prvem pristopu. Ne prizadevamo si za varovanje narave same po sebi, ampak za zadovoljevanje človeških potreb na način, da ne bi ogrozili zdravja ekosistemov (prim. Morelli, 2011).

Mesta niso ambiciozna pri načrtovanju okoljsko trajnostne prihodnosti, čeprav ima ta v vizijah razmeroma pomembno vlogo. Z njo se na deklarativni ravni identificirajo predvsem slovenska mesta, ki bodo postala sonaravno mesto (Ljubljana), zeleno nizkoogljično mesto (Nova Gorica), priZemljeni Maribor (Maribor) ter mesto morja, sonca in zelenja (Koper), medtem ko hrvaška mesta skrb za okolje in trajnostno ravnanje z naravnimi viri opredeljujejo predvsem v strateških ciljeh. Še najbolj afektivna pri tem je Reka, ki poziva: *Ohraniti Reko do leta 2030: Pametno, zeleno in čisto mesto, prilagojeno potrebam vseh občanov* (PR Reke, 2021: 82). Zagreb poudarja pomen zaščite okolja in gospodarjenja z naravnimi viri in energijo, Hvar razvoj infrastrukture, varstvo narave in okolja, Kutina pa prepoznavanje in ohranjanje kulturne in naravne dediščine ter razvoj kakovosti življenja in zaščite okolja.

Izpostavljene zelene teme so predvsem trajnostna mobilnost (urejanje javne prometne infrastrukture, predvsem za krepitve javnega prevoza in kolesarjenja), energijska učinkovitost (zmanjševanje porabe energije, uporaba obnovljivih virov), izboljšanje dostopnosti do zelenih površin, povezovanje z zaledjem mest in varovanje naravne dediščine. Na okoljska vprašanja se v vizijah pogosto navezuje tudi koncept pametnega mesta, ki predvideva pametno in učinkovito upravljanje energije ter najsodobnejšo mestno oskrbo (TUS Nove Gorice, 2016: 21) ter optimiziranje svojega delovanja, minimaliziranje okoljskih učinkov in zagotavljanje najvišje kakovosti bivanja (TUS Koprca, 2020: 70). Po drugi strani Reka, ki izrecno navaja vizijo razvoja v pametno mesto, ta koncept razume precej širše – kot

uporabo sodobnih tehnologij na vseh področjih, da bi izboljšala kakovost življenja svojih prebivalcev (PR Reke, 2021: 81).

4.2.3 Družbena trajnostnost

Družbeni steber trajnostnega razvoja ni le pogosto zanemaren vidik tega koncepta (Vallance idr., 2011; Eizenberg in Jabareen, 2017; Poljak Istenič idr., v tisku), večkrat tudi ni jasno, katere procese, pojave in ukrepe obravnava (Murphy, 2012). Magnus Boström (2012: 7) tako našteva širok nabor dejavnikov kakovosti življenja, ki opredeljujejo ta steber, kot so socialno varstvo, družbena pravičnost, družbena kohezija, kulturna raznolikost, demokratične pravice, spolna in druga enakost, delavske pravice, široko sodelovanje ter razvoj socialnega kapitala in individualnih sposobnosti.

V viziji Maribora je najbolj eksplicitno pojasnjeno, kako mesto razume socialni steber trajnostnega razvoja – kot uvajanje »principov krožnega sistema socialne integracije in vključevanja prebivalstva v procese delovanja mesta« (TUS MOM, 2015: 61). To je poudarjeno v izrazu vključujoče mesto, ki sestavlja slogan vizije. Tudi nekatera druga mesta povzemajo družbeno trajnostnost z afektivnimi besednimi zvezami, kot so idealno mesto (Ljubljana), odprto mesto (Reka), mesto po meri človeka (Koper), mesto veselja do življenja za vse generacije (Nova Gorica) in mesto visoke kakovosti življenja prebivalcev, utemeljene na skupnosti in občutku doma (Kutina). V družbenem smislu sta še najmanj navdihujoči viziji Zagreba in Hvara. Prvi družbeni steber obravnava v strateškem cilju Izboljšanje kakovosti življenja in kot prednostne naloge navaja izboljšanje kakovosti stanovanj, družbeno integracijo lokalnih skupnosti, varnost, kakovostno preživljanje prostega časa in izboljšanje družbene infrastrukture (RS Zagreba, 2017: 117), vendar kazalnika kakovost javnih šol in število višje izobraženega zdravstvenega kadra nista povezana s prvima dvema prednostnima nalogama. Ob uporabi tehnokratskega jezika tako zagrebska strategija ne ponudi vizije družbene trajnostnosti, ki naj bi bila pomembna sestavina kakovosti urbanega življenja. Hvar se na ta vidik trajnostnosti v viziji ne navezuje, jo pa obravnava v poslanstvu (hrv. *misiji*). Leta 2020 naj bi imel razvito blagovno znamko mesta kot *kraja prijetnega in srečnega življenja, ki ponuja visoko kakovost življenja prebivalcem* (SR Hvara, 2016: 177).

Eden od pomembnejših elementov družbene trajnostnosti je sodelovanje prebivalcev pri odločanju. Reka tako eksplicitno izpostavlja svojo vizijo, da *skrbi za vse svoje prebivalce ter spodbuja njihovo vključevanje in državljansko aktivnost na vseh področjih življenja*. Leta 2030 bo mesto, ki je odprto za vse, mesto, ki proaktivno vključuje in išče sodelovanje sodržavljanov, ter mesto, ki načrtuje razvoj s prebivalci in za prebivalce (PR Reke,

2021: 81). Podobni, a skromnejši sta tudi viziji Kopra in Maribora. Zagreb in Kutina bi sodelovanje državljanov razvijala prek društev in drugih civilnih združenj, za Novo Gorico in Hvar pa ta vidik ni ključen za prihodnost. Ljubljana je poseben primer, saj sodelovanje meščanov (samoorganizacijo civilne družbe pri urejanju javnih zadev, sodelovalno upravljanje mesta, vključevanje nevladnih organizacij v reševanje problemov upravljanja mesta) v viziji, ki je objavljena na občinskem spletišču, izpostavlja kot ključno na poti do idealnega mesta, vendar teh poudarkov v posodobljeni viziji v TUS MOL ni več zaslediti.

4.2.4 Kultura – osrednji steber trajnostnega razvoja

V 21. stoletju so že prej izražene kritike treh stebrov trajnostnega razvoja postajale vse glasnejše. Raziskovalci so opozarjali, da je tako zamišljen koncept v krizi, saj ne integrira ključne sestavine: kulturnih vidikov družbe. Ne samo, da kultura ni bila priznana kot bistveni dejavnik razvoja, ampak je koncept spregledal tudi vpliv kulture kot načina življenja na to, kako ljudje razumejo izraz razvoj in dojemajo svet okrog sebe (Duxbury idr., 2012: 73). Raziskovalci, ki so proučevali predvsem države v razvoju, so zato predlagali drugačen koncept trajnostnega razvoja, v katerem ima kultura osrednje mesto. Oblikovali so nov model, po katerem se stebri socialne pravičnosti, ekološkega ravnovesja in gospodarske samozadostnosti vežejo na kulturno identiteto. Ob njej kulturni steber sestavljajo še snovna in nesnovna dediščina, kulturne industrije, kulturni pluralizem in geokulture (Nurse, 2006: 40).

Iz obravnavanih vizij je mogoče izluščiti tri poudarke kulturnega stebra trajnostnega razvoja, ključne za prihodnost mest: kultura kot način življenja, kulturna dediščina in ustvarjalnost (tudi kot sestavina kulturnih in ustvarjalnih sektorjev, ki pa se pogosteje navezujejo na gospodarstvo). Za nekatera mesta je razvijanje ali omogočanje urbanega načina življenja pomembno za njihovo prihodnost. Tako se Ljubljana leta 2025 vidi kot »prostor uresničenih idealov sodobnega mestnega življenja in bivanja« (TUS MOL, 2015: 25), za Koper pa je »[v]sakdanje življenje ljudi [...] zagotovilo živahnosti mesta; prijetnost urbanega prostora in pestrost vsebin pa za krepitev mediteranske urbane kulture« (TUS Kopra, 2020: 70). Druga mesta poudarjajo svojo identiteto kot ključno za prihodnost, tako naj bi Hvar postal *mesto prepoznavne kulturne identitete in urbano-kozmpolitske naravnosti* (SR Hvara, 2016: 177), Kutina mesto *prepoznavne identitete, zasnovane na naravnih in kulturnih virih, in visoke kakovosti življenja prebivalcev, ki temelji na skupnosti in občutku doma* (SR Kutine, b. n. l.: 85), Nova Gorica pa stavi na multikulturnost kot dejavnik razvoja urbane kulture, ki naj bi bila »gradnik identitete mesta« (TUS Nove Gorice, 2016: 21). Gre torej za specifične vizije

mestnega življenja, ki pa gradijo tudi na kulturni ponudbi, kar je blizu drugima dvema poudarkoma kulturnega stebra trajnostnega razvoja.

Ustvarjalnost – kot kulturna produkcija v najširšem smislu – je postala pomembna v devetdesetih letih 20. stoletja, s potrebo po prestrukturiranju industrijskega gospodarstva na globalnem severu, ko so področjem kulture začeli pripisovati potencial za ustvarjanje bogastva in povečevanje gospodarske učinkovitosti (Poljak Istenič, 2017). Ustvarjalni ljudje so postali tudi temelj trajnostnega razvoja, kot je na primer razvidno iz vizije Ljubljane kot »zgodovinskega mesta ustvarjalnih ljudi«, v katerem naj bi ustvarjalna kultura soustvarjala »značaj evropskega glavnega mesta« (TUS MOL, 2015: 25). Druge vizije omenjajo kulturne vsebine, storitve ali vire, ustvarjalnost pa, če že, vežejo predvsem na podjetniške pobude in jo zato uvrščajo v gospodarski steber trajnostnega razvoja.

Med kulturnimi viri se kot najpomembnejša kaže dediščina, in sicer za mestno identiteto in razvoj turizma. Najbolj jo v svoji viziji poudarja Koper: »Kulturna dediščina historičnega mestnega jedra je temelj oživelega mesta« (TUS Kopra, 2020: 70). Kutina, ki v viziji omenja kulturne vire, prepoznavanje in ohranitev kulturne in naravne dediščine postavlja za enega od svojih strateških ciljev, enako velja za Hvar. V drugih vizijah kultura nima pomembnejše vloge, čeprav nekatera mesta v opisu prednostnih nalog, ciljev in ukrepov poudarjajo njen pomen za prostorski razvoj, turizem ali razvoj lokalnih skupnosti.

5 Sklep

Prizadevanja za boljšo prihodnost niso vezana na specifične lokacije, so pa najbolj opazna v mestih kot osrednjih žariščih moči, ki usmerjajo sodobni svet. Zaradi vse večjega števila mestnih prebivalcev in gospodarske odvisnosti podeželske okolice od mest ta postajajo vse bolj izpostavljena podnebnim spremembam, gospodarskim krizam in družbenim pretresom, zato jih je treba zaščititi pred prihodnostjo (Girardet, 2008). Po drugi strani mesta poskušajo svoje prebivalce, obiskovalce in investitorje prepričati z znamčenjem (prim. Poljak Istenič, 2016, 2018) in vizijami, ki pripovedujejo o lepi, boljši prihodnosti. Članek na podlagi analize vizij osmih slovenskih in hrvaških mest prikazuje, kako si ta zamišljajo svojo prihodnost in kako jo upovedujejo v uradnih razvojnih strategijah.

Ko je nastajala večina obravnavanih vizij, je bil v Evropski uniji ključen strateški poudarek na trajnostnem razvoju, ki je na splošno zasnovan s štirimi stebri: gospodarsko, okoljsko, družbeno in kulturno trajnostnostjo. Vizije naj bi bile močan dejavnik za gospodarski razvoj, ki pa si ga vsa mesta ne

zamišljajo trajnostno. Pozitivno izstopa mariborska vizija, ki predvideva krožno gospodarstvo, negativno pa izstopajo mesta, ki svojo prihodnost utemljujejo na razvoju podjetništva in tako sledijo neoliberalnim razvojnim trendom. Večina mest gospodarstvo povezuje tudi z izkoriščanjem naravnih virov in tako instrumentalizira naravo za trajnostni razvoj, kar je svojevrsten, a v literaturi dobro znan paradoks tega koncepta. Mesta so tudi dokaj neambiciozna pri načrtovanju okoljsko trajnostne prihodnosti. Vizije sonaravnega, zelenega ali nizkoogljičnega mesta ostajajo bolj deklarativne kot afektivne in zato z majhnim potencialom za motivacijo prebivalcev k soustvarjanju mesta prihodnosti. V tem smislu so nekoliko bolj navdihujoče vizije družbene trajnostnosti, ki se izražajo v sloganih, kot so vključujoče in idealno mesto, mesto po meri človeka, mesto veselja do življenja za vse generacije in mesto visoke kakovosti življenja prebivalcev, utemeljene na skupnosti in občutku doma. Pomemben poudarek družbenega stebra trajnostnega razvoja je tudi sodelovanje prebivalcev pri odločanju, za katero se še najbolj zavzema Reka v svoji viziji odprtega mesta. Kot temelja kulturne trajnostnosti pa mesta izpostavljajo predvsem urbani način življenja in kulturno dediščino, ki sta pomembna za identiteto tako mesta kot njegovih prebivalcev. Pri tem Nova Gorica stavi na multikulturnost, ne pa tudi Reka, ki je na njej (in sloganu Luka različnosti) gradila svojo kandidaturu in program evropske prestolnice kulture 2020. Vizije torej niso vedno usklajene z urbani projekti in programi, kar pa ni nujno slabo.

Zakaj? Z vezavo na že odobrene investicije (projekte in programe) namreč strateško urbano načrtovanje postane vsakdanje, instrumentalizirano, skrči se na proces uporabe vladnih metodologij, utemeljenih na precej abstraktnih političnih imperativih (Abram, 2017), namesto da bi bilo navdihujoče in bi predpostavljalo optimistično, če že ne utopično urbano življenje v prihodnosti. Kot ugotavljajo antropologi in urbani načrtovalci, se ljudje namreč bolje odzivajo na načrtovanje prihodnosti, ki jim pušča več možnosti za (samo)interpretacijo. Zato najbolj vizionarska mesta – ob oblikovanju primernih vizij – uporabljajo različne tehnike, kot sta na primer oblikovanje scenarijev (pesimističnih, optimističnih in realnih) in pripovedovanje zgodb, s čimer bolje angažirajo svoje prebivalce pri (so)oblikovanju urbanih prihodnosti. Po drugi strani pa je za motiviranje prebivalcev ključno tudi to, da vizije niso kratkoročne, torej da – v nasprotju z večino obravnavanih primerov – presegajo veljavnost strategij, ki jih okvirja sedemletna finančna perspektiva Evropske unije. V tem smislu so bili mnogo bolj vizionarski splošni (generalni) urbanistični načrti iz časa socializma (npr. iz leta 1966 v Ljubljani in 1971 v Zagrebu), ki so vključevali vse segmente razvoja (prostorskega, družbenega in okoljskega) in so si zamišljali prihodnost do leta 2000. Dolgoročne vizije prihodnosti, ki ne opredeljujejo

vseh projektov in posegov, mestnim prebivalcem namreč puščajo več prostora za uporabo domišljije in ustvarjanje lastnih predstav o prihodnosti, ki lahko pomembno prispevajo tudi k svetlejši prihodnosti mest.

Saša Poljak Istenič, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje, Ljubljana, Slovenija
E-naslov: sasa.poljak@zrc-sazu.si

Valentina Gulin Zrnić, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, Hrvaška
E-naslov: gulin@ief.hr

Zahvala

Temeljni raziskovalni dvostranski projekt *Urbane prihodnosti: zamišljanje in aktiviranje možnosti v nemirnih časih/Urbane budućnosti: zamišljanje i aktiviranje mogućnosti u nemirnim vremenima*, iz katerega izhaja članek, financirata Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (J6-2578) in Hrvatska zaklada za znanost (IPS-2020-01-7010). Več informacij o projektu, raziskovalni skupini in dejavnostih je na spletnem mestu www.citymaking.eu.

Članek je tudi rezultat raziskovalnega programa Etnološke, antropološke in folkloristične raziskave vsakdanjika (P6-0088), ki ga prav tako sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

Viri in literatura

- Abram, S. (2017): Contemporary obsessions with time and the promise of the future. V: Salazar, J. F., Pink, S., Irving, A., in Sjoberg, J. (ur.): *Anthropologies and futures: Researching emerging and uncertain worlds*, str. 61–82. London, Bloomsbury Academic. doi:10.4324/9781003084570-5
- Abram, S., in Wieszkalnys, G. (2013a): Elusive promises: Planning in the contemporary world. An introduction. V: Abram, S., in Wieszkalnys, G. (ur.): *Elusive promises: Planning in the contemporary world*, str. 1–34. New York, Berghahn.
- Abram, S., in Wieszkalnys, G. (ur.) (2013b): *Elusive promises: Planning in the contemporary world*. New York, Berghahn.
- Appadurai, A. (2013): *The future as cultural fact: Essays on the global condition*. London, Verso.
- Arnstein, S. R. (1969): A ladder of citizen participation. *Journal of the American institute of planners*, 35(4), str. 216–224. doi:10.1080/01944366908977225
- Boström, M. (2012): A missing pillar? Challenges in theorizing and practicing social sustainability: introduction to the special issue. *Sustainability: Science, practice and policy*, 8(1), str. 3–14. doi:10.1080/15487733.2012.11908080
- Bryant, R., in Knight, D. M. (2019): *The anthropology of the future*. Cambridge, Cambridge University Press. doi:10.1017/9781108378277
- Buchholz, K. (2020): *How has the world's urban population changed from 1950 to today?* Dostopno na: <https://www.weforum.org/agenda/2020/11/global-continent-urban-population-urbanisation-percent/> (sneto 20. 10. 2021).
- Collie, N. (2011): Cities of the imagination: Science fiction, urban space, and community engagement in urban planning. *Futures*, 43(4), str. 424–431. doi:10.1016/j.futures.2011.01.005
- D'Alisa, G., Demaria, F., in Kallis, G. (ur.) (2014): *Degrowth: a vocabulary for a new era*. New York, Routledge. doi:10.4324/9780203796146
- Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (b. n. l.): Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2021. – prvi rezultati. Dostopno na: <https://popis2021.hr/> (sneto 6. 5. 2022).
- Duxbury, N., Cullen, C., in Pascual, J. (2012): Cities, culture and sustainable development. V: Anheier, H. K., Isar, Y. R., in Hoelscher M. (ur.): *Cultural policy and governance in a new metropolitan age*, str. 73–86. London, Sage. doi:10.4135/9781446254523.n6
- Eizenberg, E., in Jabareen, Y. (2017): Social sustainability: A new conceptual framework. *Sustainability*, 9(1), str. 68–84. doi:10.3390/su9010068
- Evropska komisija (2010): *Evropa 2020: Strategija za pametno, trajnostno in vključujočo rast*. Dostopno na: https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_SL_ACT_part1_v1.pdf (sneto 3. 9. 2021).
- Evropska komisija, Skupno raziskovalno središče (2019): *The future of cities*. Luxemburg, Urad za publikacije Evropske unije.
- Fakin Bajec, J. (2020): Procesi ustvarjanja kulturne dediščine: Na razpotju med neoliberalizmom in prostovoljstvom v okviru dediščinskih društev. *Etnolog*, 30, str. 69–88.
- Foucault, M. (1972): *The archaeology of knowledge and the discourse on language*. New York, Pantheon books.
- Geissdoerfer, M., Savaget, P., Bocken, N. M., in Hultink, E. J. (2017): The circular economy – a new sustainability paradigm? *Journal of cleaner production*, 143, str. 757–768. doi:10.1016/j.jclepro.2016.12.048
- Girardet, H. (2008): *Cities people planet: Urban development and climate change*. Chichester, Wiley.
- Goodland, R. (1995): The concept of environmental sustainability. *Annual review of ecology and systematics*, 26(1), str. 1–24. doi:10.1146/annurev.es.26.110195.000245
- Grad Rijeka (b. n. l.): Plan razvoja grada Rijeke 2021.–2027. Dostopno na: <https://www.rijeka.hr/gradska-uprava/plan-razvoja-grada-rijeke-2021-2027/> (sneto 20. 10. 2021).
- Gradski ured za gospodarstvo, ekološku održivost i strategijsko planiranje (2022): Bruto domači proizvod za Grad Zagreb i Republiku Hrvatsku u 2019. Dostopno na: https://www.zagreb.hr/userdocsimages/arhiva/statistika/bdp%202019/BDP%202019_WEB.pdf (sneto 6. 5. 2022).
- Gregorič Bon, N. (2018): Poskusi tlakovanja prihodnosti: Preoblikovanje mišljenjskih matric v praksah družbeno odgovornega podjetništva v Albaniji. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, 58(3-4), str. 25–37.
- Gulin Zrnić, V., in Poljak Istenič, S. (2022): Etnologija i antropologija budućnosti: Koncepti za istraživanje nečega što (još) ne postoji. *Narodna umjetnost*, 59(1), str. 137–162. doi:10.15176/vol59no109
- Isserman, A. M. (1984): Projection, forecast, and plan on the future of population forecasting. *Journal of the American planning association*, 50(2), str. 208–221. doi:10.1080/01944368408977176
- Jabareen, Y. (2008): A new conceptual framework for sustainable development. *Environment, development and sustainability*, 10(2), str. 179–192. doi:10.1007/s10668-006-9058-z
- Jänicke, M. (2012): »Green growth«: From a growing eco-industry to economic sustainability. *Energy policy*, 48, str. 13–21. doi:10.1016/j.enpol.2012.04.045
- John, B., Keeler, L. W., Wiek, A., in Lang, D. J. (2015): How much sustainability substance is in urban visions? An analysis of visioning projects in urban planning. *Cities*, 48, str. 86–98. doi:10.1016/j.cities.2015.06.001

- Kos, D. (2004): Tri ravni trajnostnega razvoja. *Teorija in praksa*, 41(1-2), str. 332–339.
- Kozorog, M. (2018): 'Normalen podjetnik' vs. 'poseben aktivist': Iskanje ravnovesja med osebo in prihodnostjo. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, 58(3-4), str. 51–63.
- Kropej Telban, M. (2021): *Pripovedno izročilo: razvoj in raziskovanje*. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU. doi:10.3986/9789610505556
- Labadi, S., in Gould, P. G. (2015): Heritage, community, economics. V: Meskell, L. (ur.): *Global heritage: A reader*, str. 196–216. Chichester, Wiley Blackwell.
- Landry, C., in Bianchini, F. (1995): *The Creative City*. London, Demos.
- MacDonald, M. R. (ur.) (1999): *Traditional storytelling today: An international sourcebook*. London in New York, Routledge.
- Marković, J. (2015): *O pričama i pričanju danas*. Zagreb, Institut za etnologiju i folkloristiku.
- Maribor ima priložnosti: *Trajnostna urbana strategija Mestne občine Maribor*. 2015. Maribor. Dostopno na: <https://maribor.si/wp-content/uploads/2021/12/TUS-MOM-20160110.pdf> (sneto 10. 9. 2021).
- Meadowcroft, J. (1999): Planning for sustainable development: What can be learned from the critics? V: Kenny, M., in Meadowcroft, J. (ur.): *Planning sustainability*, str. 22–48. London, Routledge.
- Mestna občina Ljubljana (b. n. l.): *Vizija Ljubljane 2025*. Dostopno na: <https://www.ljubljana.si/sl/o-ljubljani/vizija-ljubljane-2025/> (sneto 20. 10. 2021).
- Ministarstvo pravosuđa i uprave (b. n. l.): *Popis županija, gradova i općina*. Dostopno na: <https://mpu.gov.hr/o-ministarstvu/ustrojstvo/uprava-za-politicki-sustav-i-opcu-upravu/lokalna-i-podrucna-regionalna-samo-uprava/popis-zupanija-gradova-i-opcina/22319> (sneto 20. 10. 2021).
- Ministrstvo za okolje in prostor – Direktorat za prostor, graditev in stanovanja (2016): *Nacionalno poročilo o urbanem razvoju 2016 – Habitat III*. Ljubljana. Dostopno na: https://uploads.habitat3.org/hb3/Nacionalno_porocilo_o_urbanem_razvoju_Habitat_III_SI.pdf (sneto 4. 10. 2021).
- Ministrstvo za okolje in prostor (2020). *Strategija prostorskega razvoja Slovenije 2050: Osnutek dokumenta v javni razpravi od 15. januarja 2020 do 15. marca 2020*. Ljubljana. Dostopno na: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MOP/Dokumenti/Prostorski-razvoj/SPRS/SPRS-2050_gradivo-za-javno-razpravo.pdf (sneto 4. 10. 2021).
- Mlado in zeleno središče ustvarjalnih energij: Trajnostna urbana strategija Nova Gorica 2020* (2016). Nova Gorica. Dostopno na: https://www.nova-gorica.si/mma/TUS_NG_2020_21-01-2016sprejet.pdf/2016070610210104/?m=1467793189 (sneto 10. 10. 2021).
- Morelli, J. (2011): Environmental sustainability: A definition for environmental professionals. *Journal of environmental sustainability*, 1(1), članek 2. doi:10.14448/jes.01.0002
- Munn, N. D. (1992): The cultural anthropology of time: A critical essay. *Annual Review of Anthropology*, 21, str. 93–123. doi:10.1146/annurev.an.21.100192.000521
- Murphy, K. (2012): The social pillar of sustainable development: a literature review and framework for policy analysis. *Sustainability: Science, practice and policy*, 8(1), str. 15–29. doi:10.1080/15487733.2012.11908081
- Myers, D., in Kitsuse, A. (2000): Constructing the future in planning: A survey of theories and tools. *Journal of planning education and research*, 19(3), str. 221–231. doi:10.1177/0739456X0001900301
- Nurse, K. (2006): *Culture as the fourth pillar of sustainable development*. London, Commonwealth Secretariat. Dostopno na: <http://placemakers.wdfiles.com/local-files/theoretical-analysis-examined/Cultureas4thPillar-SD.pdf> (sneto 1. 3. 2022).
- Oddelek za urbanizem Mestne občine Ljubljana in Šumi, N. (ur.) (2007): *Ljubljana 2025: Predlog prostorske vizije dolgoročnega razvoja mesta*. Ljubljana, 12(8-9), str. 8–23.
- Organizacija združenih narodov (2015): *2030 Agenda for sustainable development*. Dostopno na: <https://sdgs.un.org/2030agenda> (sneto 22. 4. 2022).
- Organizacija združenih narodov (2017): *New urban agenda*. Dostopno na: <https://uploads.habitat3.org/hb3/NUA-English.pdf> (sneto 3. 9. 2021).
- Ortegon-Sanchez, A., in Tyler, N. (2016): Constructing a vision for an 'ideal' future city: A conceptual model for transformative urban planning. *Transportation research procedia*, 13, str. 6–17. doi:10.1016/j.trpro.2016.05.002
- Petrović-Šteger, M. (2018a): Misliti prihodnost (v negotovih časih): Gos-tujoči uvodnik. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, 58(3-4), str. 5–6.
- Petrović-Šteger, M. (2018b): O »odprtem pogledu«: Miselne pokrajine in doživljanje časa družbenih podjetnikov in vizionarjev v današnji Srbiji. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, 58(3-4), str. 7–23.
- Petrović-Šteger, M. (2020): On the side of predictable: visioning the future in Serbia/O onome što predvidljivo ne obuhvaća: za-mišljanje budućnosti u Srbiji. *Etnološka tribina*, 43, str. 3–31, 32–67. doi:10.15378/1848-9540.2020.43.01
- Plan razvoja grada Rijeke 2021.–2027.* 2021. Reka. Dostopno na: <https://www.rijeka.hr/wp-content/uploads/2021/03/Plan-razvoja-Grada-Rijeke-za-razdoblje-2021.-2027..pdf> (sneto 10. 9. 2021).
- Poljak Istenič, S. (2016): Reviving public spaces through cycling and gardening: Ljubljana–European Green Capital 2016. *Etnološka tribina*, 39(46), str. 157–175. doi:10.15378/1848-9540.2016.39.06
- Poljak Istenič, S. (2017): Creativity: An introduction to popular concepts, topics, and discussions/Ustvarjalnost: Uvod v razširjene koncepte, teme in razprave. *Traditiones*, 46(1-2), str. 103–125. doi:10.3986/Traditio2017460201
- Poljak Istenič, S. (2018): Green resistance or reproduction of neoliberal politics? Grassroots collaborative practices in Slovenia's »green capital« Ljubljana. *Ethnologia Europaea*, 48(1), str. 34–49. doi:10.16995/ee.1949
- Poljak Istenič, S. (2019a): Participatory urbanism: creative interventions for sustainable development. *Acta geographica Slovenica*, 59(1), str. 127–140. doi:10.3986/AGS.5142
- Poljak Istenič, S. (2019b): Dwelling participatory style: power and empowerment in a neighborhood renovation and revitalization. *Journal of European ethnology and cultural analysis*, special iss. 1, str. 92–113.
- Poljak Istenič, S., Šmid Hribar, M., in Kozina, J. (v tisku): Nexus of urban gardening and social sustainability in post-socialist cities. V: Droege, P. (ur.): *Urban and regional agriculture: Building resilient food systems*. Amsterdam, Elsevier.
- Ratcliffe, J., in Krawczyk, E. (2011): Imagineering city futures: The use of prospective through scenarios in urban planning. *Futures*, 43(7), str. 642–653. doi:10.1016/j.futures.2011.05.005
- Razvojna strategija Grada Zagreba za razdoblje do 2020. godine*. 2017. Zagreb. Dostopno na: https://www.zagreb.hr/UserDocsImages/gu%20za%20strategijsko%20planiranje/Razvojna%20strategija%20Grada%20Zagreb_SGGZ_18-17.pdf (sneto 10. 6. 2021).
- Salazar, J. F., Pink, S., Irving, A., in Sjöberg, J. (ur.) (2017): *Anthropologies and futures: researching emerging and uncertain worlds*. London, Bloomsbury Academic. doi:10.5040/9781474264914

- Sjöberg, J. (2017): Ethno science fiction: Projective improvisations of future scenarios and environmental threat in the everyday life of British youth. V: Salazar, J. F., Pink, S., Irving, A., in Sjöberg, J. (ur.): *Anthropologies and futures: Researching emerging and uncertain worlds*, str. 171–188. London, Bloomsbury Academic. doi:10.4324/9781003084570-11
- Smith, L. (2006): *Uses of heritage*. London, Routledge. doi:10.4324/9780203602263
- Spangenberg, J. H. (2005): Economic sustainability of the economy: concepts and indicators. *International journal of sustainable development*, 8(1-2), str. 47–64. doi:10.1504/IJSD.2005.007374
- Statistični urad Republike Slovenije (2021): *Občina Ljubljana*. Dostopno na: <https://www.stat.si/obcine/sl/Municip/Index/82> (sneto 10. 3. 2022).
- Stojanović, M., Mitković, P., in Mitković, M. (2014). The scenario method in urban planning. *Facta universitatis – series Architecture and civil engineering*, 12(1), str. 81–95.
- Strategija razvoja Grada Hvara do 2020. godine* (2016): Zagreb. Dostopno na: <http://www.hvar.hr/portal/wp-content/uploads/Strategija-razvoja-Grada-Hvara-do-2020.pdf> (sneto 10. 6. 2021).
- Strategija razvoja Grada Kutina za programsko razdoblje 2014.–2020.* (b. n. l.). Kutina. Dostopno na: <https://www.kind.hr/wp-content/uploads/2019/02/201509StrategijaKutina2020.pdf> (sneto 10. 6. 2021).
- Svetovna komisija za okolje in razvoj (1987): *Our common future*. Dostopno na: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf> (sneto 12. 9. 2021).
- Svirčić Gotovac, A., Zlatar Gamberozić, J., in Nikšić, M. (2021): Sodelovanje javnosti v postsocialističnih mestih med stagnacijo in napredkom: primer Zagreba in Ljubljane. *Urbani izziv*, 32(1), str. 5–14. doi:10.5379/urbani-izziv-2021-32-01-001
- Škunca, S. (2015): Koliko su hrvatski veliki gradovi doista veliki? V: Črnjar, M. (ur.), *Prvih 30 godina Zavoda za prostorno uređenje Primorsko-goranske županije*, str. 183–190. Reka, Zavod za prostorno uređenje PGŽ.
- Šumi, N. (2007): Začrtana pot k razvojnemu preobratu v idealno Ljubljano: Pogovor z idejnim očetom Vizije Ljubljana 2025 podžupanom prof. Janezom Koželjem. *Ljubljana*, 12(8-9), str. 4–7.
- Textor, R. B. (1995): The ethnographic futures research method: An application to Thailand. *Futures*, 27(4), str. 461–471. doi:10.1016/0016-3287(95)00011-K
- Textor, R. B. (2005): Introduction. V: Mead, M., *The world ahead: The anthropologist anticipates the future*, str. 1–34. New York, Berghahn.
- Throgmorton, J. A. (1992): Planning as persuasive storytelling about the future: Negotiating an electric power rate settlement in Illinois. *Journal of planning education and research*, 12(1), str. 17–31. doi:10.1177/0739456X9201200103
- Trajnostna urbana strategija mesta Koper 2030*. 2020. Koper. Dostopno na: <https://www.koper.si/wp-content/uploads/2021/03/TUS-novelacija-2030.pdf> (sneto 10. 9. 2021).
- Trajnostna urbana strategija Mestne občine Ljubljana 2014–2030*. 2015. Ljubljana. Dostopno na <https://www.ljubljana.si/assets/Uploads/Trajnostna-urbana-strategija-od-2014-do-2030-kor.pdf> (sneto 10. 9. 2021).
- Vallance, S., Perkins, H. C., in Dixon, J. E. (2011): What is social sustainability? A clarification of concepts. *Geoforum*, 42(3), str. 342–348. doi:10.1016/j.geoforum.2011.01.002
- Vodopivec, N. (2018): Vizije prihodnosti in družbene spremembe v Sloveniji: Podjetništvo, socialno podjetništvo in družbeno eksperimentiranje. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, 58(3-4), str. 39–49.
- Warren, R., Warren, S., Nunn, S., in Warren, C. (1998): The future of the future in planning: appropriating cyberpunk visions of the city. *Journal of planning education and research*, 18(1), str. 49–60. doi:10.1177/0739456X9801800105
- Wedel, J. R., in Feldman, G. (2005): Why an anthropology of public policy? *Anthropology Today*, 21(1), str. 1–2. doi:10.1111/j.0268-540X.2005.00321.x
- Wertheimer-Baletić, A., in Akrap, A. (2014): Prostorni aspekt demografskih potencijala u Hrvatskoj 2011.–2051. V: Družić, G. in Družić I. (ur.), *Razvojni potencijali Hrvatskog gospodarstva (zbornik radova sa znanstvenog skupa)*, str. 19–52. Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti in Ekonomska fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Wiktor-Mach, D. (2020): What role for culture in the age of sustainable development? UNESCO's advocacy in the 2030 Agenda negotiations. *International journal of cultural policy*, 26(3), str. 312–327. doi:10.1080/10286632.2018.1534841